

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 10, Aralık 2017, s. 408-421

Yrd. Doç. Dr. Sevim KARABELA ŞERMET

Sinop Üniversitesi, ssermet@sinop.edu.tr

FAKİR BAYKURT'UN ROMANLARINDA ALEVİ ve SÜNNİ ÇATIŞMA(MA)SI

Özet

Fakir Baykurt 1950 sonrasında yazdığı romanları, öyküleri, şiirleri denemeleri, çocuk kitapları, halk masalları, değerlendirme yazıları ile dikkati çeker. Köy romanı ile 1950'lerden 1970'lerin sonlarına kadar Türk edebiyatının en popüler ismi olarak kalmayı başaran Fakir Baykurt'un eserlerinin temel amacı; köyün ve köylülerin yaşamını belgeye dönüştürmektir.

Köy ve köylü yaşamını romanının temel konusu yapan Fakir Baykurt, Alevilerin kültür zenginliğini ön plana çıkaran romanlar da yazmıştır. *Kaplumbağalar* ve *Yarım Ekmek* romanlarında, Aleviler ve Alevilik romanın dokusunda önemli bir yer tutar. Fakir Baykurt'un özellikle *Kaplumbağalar* romanında Alevi topluluğuna ait değerler önemli ölçüde romana girer. *Yarım Ekmek'te* ise bir kadının- Kezik Acar'ın- yaşam öyküsü etrafında Alevi dünyası romana malzeme olur.

Anahtar Kelimeler: Fakir Baykurt, Köy Romanı, Kaplumbağalar, Yarım Ekmek, Alevilik

ALEVİ SUNNİ HARMONY IN THE NOVELS OF FAKİR BAYKURT

Abstract

Fakir Baykurt, 1950 after his novels, stories, poems, essays, children's books, folk tales and evaluation of writings have attracted attention. Until the late 1970s to the 1950s with the village novel in Turkish literature representing the most popular area. Fakir Baykurt's main aim of his work is to shed light on the village and peasant life.

Villages and villagers who do basic issues of life novel Fakir Baykurt, highlighting the richness of Alevi culture also has written a novel. "Turtles" and "Half of Bread" in the novels, Alevi and Alevi has an important place in the novel. Fakir Baykurt' especially "Turtles" in the novel, all the values belonging to the Alevi community enters the novel. Author spread between the Alevi religious community source beliefs, myths and rituals in the novel gives. "Half of Bread" in the story of a woman's life around-Kezik Acar, Alevi world is the subject of the novel.

Keywords: Fakir Baykurt, Village Novel, Kaplumbağalar, Yarım Ekmek, Alevism.

FAKİR BAYKURT'UN ROMANLARINDA ALEVİ ve SÜNNİ ÇATIŞMA(MA)SI

Fakir Baykurt 1950 sonrasında yazdığı eserlerle adını duyurmuş, köyü konu alan romanlarıyla dikkati çekmiştir. Bu dönemde Fakir Baykurt ve diğer köy romancıları edebiyat dünyasında yeni bir tarz yaratma ve oluşturma eğilimindedirler. Bu eğilim, edebiyatta köy gerçeğini hakim kılma şeklinde kendisini gösterir.

Köy romanı ile özdeşleşen bir isim olma özelliği ile ön plana çıkan Fakir Baykurt, 1950'lerden 1970'lerin sonlarına kadar Türk edebiyatının en popüler ismi olarak kalmayı başarır. Yazar; Türk edebiyatı tarihi içinde genel ve kabul edilen bir görüşle-"köy edebiyatı", "köy romanı" gibi bir sınırlamanın içinde değerlendirilen yazarlardandır. Türk edebiyatı tarihinde Fakir Baykurt "*radikal bir toplumcu ideolojinin mesajlarını taşıyan köy romanı*" mantığını hakim kılan (Yalçın, 1992:112) yazarlar kategorisinde yer alır. Bunun da ötesinde Fakir Baykurt romanı Türk romanı için özel bir sayfadır demek yanlış olmaz. Fakir Baykurt Türk romanı için olduğu kadar Türk dili, Türk kültürü, Türk folklorü adına da kaydedilmesi gereken önemli isimlerden birisidir. Fakir Baykurt'un romanları Türk dili, Türk kültürü, Türk folklorü adına araştırma yapacak araştırmacılar tarafından titizlikle incelenmesi gereken olağanüstü zengin malzeme içermektedir.

Köy ve köylü yaşamını romanının temel konusu yapan Fakir Baykurt Alevilerin kültür zenginliğini ön plana çıkararak romanlar da yazmıştır. *Kaplumbağalar* ve *Yarım Ekmek* romanlarında Aleviler ve Alevilik romanın dokusunda önemli yer tutar. Kendisi Sünni bir aileden gelmekte olan yazar Alevilerin yaşamına her zaman sempati duymuş ve bu yüzden olsa gerek iki romanına can veren karakterleri de Alevi dünyasından seçmiştir. Açık ve düz bir ifade ile "*Halife Ali'ye bağlananlardan oluşan topluluğun benimsediği görüşe verilen ada, Türkçede Alevilik denir.*" (Eyüboğlu, 2012:266) "*Türk'ün milli zekasının inceliklerini hayata taşıyarak edebi sistemimize yeni bir soluk getirmiş*" (Aytaç, 2008:133-134) olan Alevi Bektaşî düşüncesi zaman zaman modern Türk romanı ve hikayesinin de malze-

me zenginliğine katkıda bulunmuştur.¹ Fakir Baykurt'un en güçlü marjinal tiplerele-
rinin mevcut bulunduğu romanlarından ikisi alevi yaşantısını romanın merkezine
oturttuğu *Kaplumbağalar ve Yarım Ekmek* romanlarıdır. Yazar *Kaplumbağalar ve Yarım
Ekmek* romanlarında Alevilerin renkli yaşam öykülerine tanıklık eder. *Kaplumbağa-
lar*(1967) yazın hayatının başında, *Yarım Ekmek*(1997) ise yazın hayatının sonunda ka-
leme aldığı romanlarıdır.

KAPLUMBAĞALAR

Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar* adlı romanı Remzi Kitabevi tarafından 1967'de yayın-
lanır. Kitabın başında "*Kaplumbağalar'ın İklimi*" başlığı ile romanın kaleme alınış öykü-
sünü anlatan bir yazı yer almaktadır. *Kaplumbağalar* romanı "*Kaplumbağalar beni mutlu
etmiş bir kitabımdır.*" (Baykurt, 2000:167) dedirtecek kadar yazarı için özel bir romandır.

Fakir Baykurt anılarında romanı gerçek bir yaşam öyküsünden ilham alarak yazdığını
uzun uzun anlatır. Yazar, Ankara köylerinde müfettişlik yaptığı yıllarda Elmapınar
adında bir Alevi köyünden romanının ilhamını alır. Yazar romanda, Tozak diye geçen
Elmapınar'a 16 kez gidip geldiğini söyler. Böylece Alevi yaşamını daha yakından ta-
nımaya çalışmaktadır. (Baykurt, 1977:228), (Baykurt, 2002:79)

Kaplumbağalar bir köy eğitmeninin, eğitmen Rıza'nın köyün yaşamını değiştirme uğraşı
verdiği romandır. Köy yaşamını değiştirmeye çalışan eğitmenin yanında Kır Abbas
adlı köy bilgesi vardır. Başlangıçta romanda yoksul ama mutlu bir köy yaşantısı ha-
kimdir. Bir Alevi köyü olan Tozak'ta, tüm köylünün ağzı birlenmiş gibidir. Yoksul bir
yaşam süren köylülerin yaşamına bir parça renk getirmek isteyen eğitmen Rıza ile Kır
Abbas köylünün özgücünü ortaya çıkararak köyde bir bağ oluşturma girişiminde bu-
lunur. Ancak üzüm bağı yaptıkları yer hazine malıdır ve bu sebeple devlet, memurları
aracılığıyla bağ yerinin bozulması gerektiğini duyurur. Mülk devletindir ve devletin
mülkünden izinsiz faydalanan köylü bunun karşılığını devlete ödemek zorundadır.
Ancak yoksul köylü için bu imkansızdır. Masal bitmiştir. Umutları ve hayalleri yıkılan
köylüler kendi elleri ile var ettiklerini yine kendi elleri ile yok etme yolunu seçerler.
Gelen devlet görevlileri yemyeşil bir bağ yerine bozulmuş bir bağ bulur.

Kaplumbağalar' da Kır Abbas Fakir Baykurt'un romanlarında sıkça karşılaşılan marjinal
yaşlı köy erkeklerinden biridir. Bu erkeklerin hemen hepsi Fakir Baykurt'un romanla-
rında asıl kahraman veya birinci derecedeki kahraman (Aktaş, 1984:135) ya da Har-
vey'in sınıflandırmasında başkişi-protagonists (Kantarcioğlu, 1988:182) konumunda yer
alır. Bunların ortak özelliği romanın mesajını üstünde taşıyor olmalarıdır ve roman-

¹ Geniş içerik için bakınız: AYTAŞ, Gıyasettin (2012). Cumhuriyet Devri Türk Romanında Alevilik
Algısına Yönelik Tespit ve Yorumlar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 64

da yazarın sözcülüğünü üstlenirler. Köy bilgisi Kır Abbas'ın temel yaşam mücadelesi köyü imar etmek üzerinedir. Başlangıçta tabiatla olan mücadele, köylünün uyanmasından korkan bazı güçlerin üzerine kayar. Köy bilgisi Kır Abbas egemen güçler ile çatışmadan önce kendine göre bir yaşam kurma hevesine düşer. Bağ yeri yeşertme masalı tam ona göredir. Kır Abbas romanın sonunda bağlar bozulduğunda "masalımız bitmiştir" der. Bu masal tüm köylü ile birlikte öncelikle Kır Abbas ve eğitmen Rıza'nın masalıdır.

Kağlumbağalar Ankara yakınlarındaki Tozak köylülerinin hikayesidir. Tozak köyü kendi içine kapalı dışarı ile ilgisi olmayan kendi kendine yetebilen bir köy tablosu ile karşımıza çıkar. Olay örgüsünün bir Alevi köyünde şekillendiği *Kaplumbağalar* romanında Alevi adetleri ile duaları anlatımı süsler. Aleviler hayatı adeta bir şölen tadında yaşarlar. Onların yaşamında bağ bozumu, koç katımı, düğünler, doğumlar, ekim, dikim hepsi ayrı bir şölen gerektiren hayati faaliyetlerdir. Bireysel hareket etmezler. Köylüler bunu "Bu köyde particilik yoktur. Bu köyde bütün komşuların ağzı birleşmiştir" (Baykurt,1967:263) diyerek ifade eder. Bunun asıl sebebi ise dinsel kökenlerinde yatmaktadır. Yani Alevilerin ağzı ezelden birleşmiş, bu adeta genetik kodlarına işlenmiştir ve roman boyunca bunu sık sık dile getirirler. "Eğer biz Tozak köyü isek ehli beytin kavline uyup hemi de ittifakımız varısa..." (Baykurt, 1967:73)

Romanın dünyası içinde Alevilerin sosyal yaşamlarının içinde mevcut olan her şölen ya da törenin iki ana özelliği dua ile başlamak ve halka olup lokma paylaşmaktır. Alevi gelenek ve göreneklerinin çok canlı olarak yansıtıldığı romanda çeşitli adetler icra edilirken ya da törenlerin gerçekleştirilmesi esnasında genellikle yaşlı bir kişi tarafından Tanrı'ya dua edilir. Toplu olarak karara vardıkları her işten sonra Alevi yemini ederler. Yemekten önce ve sonra, bir işe başlarken, su içmeden önce, koç katımı esnasında dualar birbirini izler: "Kır Abbas avuçlarını açtı: "Bismişaah!... Allah Allah!... Evel Allah deyelim, kadim Allah deyelim. Geldi Ali sufrası. Hemen ya şah deyelim. Şah versin biz yeyelim. Allaaah, eyvallah, huuu!...dost!.. Kalabalık, "Allah, şah, huuu dost!..." diyordu. (Baykurt,1967:228)

Yemek bitiminde yine dua edilir: "Bismişah, Allah Allah! Bu gitti ganisi gele. Hak Muhammet Ali bereketini vere." (Baykurt,1967:229) Bir işe başlarken önce Allah'ın adı sonra şahın adı zikredilir: "Bakın, ben "Allah Allah, bismi şah!" deyip ilk kazmayı furuyorum. Hadi, Allah Allah, bismi şah... Hazreti Ali kuvatıyla..." (Baykurt,1967:83-84) Çocuk dünyasında ise bu öğretisi ve bu öğretinin sıralaması Allah, Muhammet, Ali, Hasan, Hüseyin şeklindedir:

"Torununun saçını başını okşadı Kır Abbas.

"Söyle bana: En çok kimi seviyon?"

Yeşer, gözlerini devire devire:

"Allamı..." dedi.

"Allahını mı?"

"He ya, Allamı...ı"

"Sonra kimi seviyon?"

"Mammet!"

"Muhammet?"

"He ya..."

"Sonra kimi seviyon?"

"Ali, Aşan, Üşen..."

"Ali, Hasan, Üseyin..." (Baykurt,1967:282)

Önemli bir işe başlayacakları ve karar alacakları zaman buna toplu olarak yemin ederek başlarlar. Bu yemin törenine şarap da eşlik eder. Yeminden sonra ise toplulukta bulunan erkek ve kadın hep birlikte cem olup halay çekerler: "Öyleyse herkes ayağa kalksın, sendelemeden dikelsin, bir alevi yemini edelim. Bismişah! Allah Allah! (.....)pirimizin niyazı, Hazreti Ali babamızın kılıcı, Hasan Üseyin efendimizin, on iki imamlarımızın aşkına.. " Hep birlikte yemin ettiler." (Baykurt,1967:76)

Roman boyunca Alevilik hatırlatılır ve Aleviliğe ait isim, deyim ve kalıplar kullanılır. Romanda yazar sık sık Alevi dünyasına göndermeler yapar: "Aslan küçük bilader,adı güzel Ali" (Baykurt,1967:36) "Ben kolumun hakkını yiyom. Bende Hazreti Ali bubamızın kuvatı var." (Baykurt,1967:127) Suyu içerken besmele çekti: "Üseyne selam, Üseyne ırahmet!" dedi." (Baykurt, 1967:229) Hatta yazar o kadar abartır ki Alevilik insanların yüzüne yansımış adeta bir kimlik gibi yüzlerine oturmuştur:"Yüzü güzeldi şimdi Rıza'nın. Kırmızıydı. Ve oldukça alevi yüzüydü, terbiyeli. (Baykurt, 1971,:54)

Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar* romanında Alevi topluluğuna ait değerler önemli ölçüde romana girer. Halk kültürü açısından en zengin romanı olan *Kaplumbağalar'da* dinsel ve toplumsal faaliyetler önem kazanır. Yazar Alevi topluluğu arasında yayılmış din kaynaklı inanışlara, ritüellere sıkça yer verir.

Romanın dünyası içinde toplu olarak gerçekleştirdikleri dualar ettikleri, lokma paylaştıkları törenlerden birisi koç katımı törenleridir. Güz mevsiminde, bağ bozumunun

hemen ardından gerçekleştirilir. Koyun sahipleri bu törenden hemen önce koçları kınalamaya başlarlar. Köydeki koçlar toplanarak ağılların olduğu bölgeye gidilir. Her koçtan bir delikanlı sorumludur. Delikanlıların sorumluluğundaki koçlar önce ağıllara kapatılır. Kadınlar türlü yiyecekler hazırlarlar. Burada halka olup hep bir ağızdan dualarını okur ve lokmalarını paylaşırlar. Ardından ise mani türkü ve tekerlemeler söyleyip halay çekerler. Lokma paylaşımı ve eğlencenin ardından koçlar ağıllardan çıkarılır ve sıra koç katımına gelir. İşe yine dua ile başlanır: “Bismişah, Allah Allah!..” dedi. Koçların dürüst iş görmesini, koyunların, şişeklerin eksiksiz yürülmesini, yürülenlerin sağ salim kuzulamasını, kuzuların dişi kuzular olmasını, koyunların bol süt vermesini, şurada toplanmış canların süt yoğurt diye muhanete muhtaç olmamasını, doyurmasını, ondurmasını...diledi. “Allah, eyvallah, huuu dost!” dedi, bitirdi. (Baykurt,1967:231) Duanın ardından her koçun üstüne topluluk içinden seçilmiş beş altı yaşlarında kızlar bindirilir. Delikanlılar üzerindeki kızlarla birlikte bir ağacın etrafında üçer sefer dolaştırdıktan sonra koçları sürüye doğru çekerler. Her koçun yanı sıra giden bir de kocakarı vardır. Koçlar sürüye yaklaşınca kocakarılar besmele çeker ve kızları koçların üstünden alırlar. Böylelikle koçlar da sürüye katılmış olur.

Kaplumbağalar' da doğumla ilgili adetler de geniş yer tutar. Doğum yaptıracakları kadının doğum yapacağı alanda bazı düzenlemeler yaparak cinlerin ve perilerin o alana girmesi engellenmektedir. Doğum yaptıracakları kadının bulunduğu alanı bir halka içine alıp halkanın içine çörekotu tohumları saçarlar. Doğanı ve doğurana gözetmesi için Tanrı'ya dua ederler. Böylece bütün cinleri, perileri doğum yapılacak alanın dışına çıkardıklarına inanmaktadırlar. İnançlarına göre çörekotu tohumları cinlerin ve perilerin o alana girmesini engellemektedir. (Baykurt,1967:158) Doğum gerçekleştikten sonra ise çocuğu büyüden ve nazardan korumak için bazı işlemler gerçekleştirilir. Bebek doğduktan sonra söğüt dallarını yakarak üzerine su dökerler. Daha sonra bu sönük kömürleri avlu kapısının önünden başlayarak evin etrafına birer birer dizerek kömürden kara bir halka oluştururlar. İçinde kömür söndürülen suyu da damın başına serperler. Daha sonra orak, bıçak ve tüfek bulunarak bunlara okunur. Tüfek annenin yattığı yatağın yanına, orak bebeğin yattığı yerin tam altına, bıçak da beşiğin altına atılarak üzeri ince bir minderle örtülür. Bu işlemden yedi gün sonra bebek beşiğine alınacaktır. Ayrıca bebeği ve anneyi görmeye gelen herkesin giysisinden bir parça koparıp tütsülemektedirler. (Baykurt,1967:160)

Ayrıca doğan çocuğun beşiğine kaplumbağayı kurutup asmak da onlar için çok özel bir davranıştır. Ölmüş bir kaplumbağa bir takım işlemlerden geçirildikten sonra bebeğin beşiğine asılır. Bu onlar için çok özel bir hediyedir. Doğurana ve doğana saygının ifadesidir. Ölen kaplumbağa bir karınca yuvasına konur. Karıncalar kaplumbağayı temizlerler. Bu işlemden sonra kaplumbağanın kuruması beklenir. Temizlenmiş ve

kurutulmuş kaplumbağaya süslü bir ip geçirilerek lira ile birlikte bebeğin beşiğine asılır. Bunun bebeğe uğur getirdiğine ve bebeğe hastalık uğramayacağına inanılır. Bebeğe isim vermeden beşiğine konulmaz. İsim koyma töreni de tıpkı Dede Korkut hikayelerindeki ad koyma üslubuna benzer bir üslupta gerçekleştirilir. “*Tozak köyünün aleminde, gelip geçmişlerden apayrı, yiğit bir kız olsun. İşe yarasin. Gönül yıkmasın, yapsın. Sular gibi akkın olsun. Engelleri aşıp dağları deldin. Sürüklesin götürsün. Toprak gibi sabırlı, eyi huylu, eli açık, ağır bir kız olsun... Bol kazansın, yaranına yoldaşına yedirsün. Cimrilik pintilik bilmesin. Büyükle büyük, küçükle küçük olsun. Gönül kibir tanumasın. Düşenlerin, darda kalanların dostu olsun. Gariplerin, unutulmuşların, aranıp sorulmamışların arkadaşı olsun. İşleyecek işi, herkesle yiyecek aşı olsun. Büyüsün, eyi bir insan olsun. Adı da... –Bağlar yeşerince doğdu- adı da Yeşer olsun!” (Baykurt,1967:175)*

Bütün bu toplu olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin vazgeçilmez nesnesi ve ögesi şaraptır. Aleviler için şarap çok özel bir içecektir ve adeta bu içeceği kutsarlar: “*Şarap dünyanın abı hayatı. Mukaddes şarabı içelim deyi, Cenaballah mahsus selam eylemiş. Şarapsız geçen günler ömürden değil... İçin... (Baykurt,1967:71)*

Hatta romanın dünyası içinde Alevi Sünni çatışmasının odağında da şarap ve şaraba dair söylemler yer alır. Bu söylemler Alevi Sünni çatışmasının da belgesi ve sebebi olur aynı zamanda. Sanki Alevi Sünni çatışmasının temel odağı ve nesnesi şarap gibi algılanır. Şarap Sünnilere göre haramdır hatta şarap yapacağını bildikleri Alevilere yüksek tutarlar karşılığında dahi üzüm satmak istemezler. Kır Abbas'ın yeğeninin düğünü olacaktır. Canların gelip cem olacağı düğünde konuklara şarap sunmak Ehli Beytin kadim töresidir. Kır Abbas'ın kardeşi Pat Ali konuklara şarap sunma derdine düşer. Sünni köylerinden üzüm aramaya çıkar. Ancak aldığı üzümün şarap yapacağını duyan Sünniler Pat Ali'ye üzüm satmak istemezler. Şarap yapacak adama üzüm satmak günaha ortak olmak demektir. Bu noktada gerçek ile rüya birbirine karışır. Gerçek hayatta görülen bu durum rüyaya da yansır. Sünni köylüleri, Kır Abbas'ın rüyasında dahi şarap yapacaklar diye Tozaklılara üzüm satmaz.

Aleviler için ise şarap kutsaldır. Söylemlerinin temelinde de hep bu vardır. Aleviler için şarap bu denli kutsal olunca şarap elde ettikleri üzümler ve üzüm bağları da ayrı bir önem kazanır. Toplu olarak gerçekleştirdikleri etkinliklerden biri de bağ bozumu törenleridir. Bir yıl içinde üzüm bağları ve bu bağlara dair toplu olarak gerçekleştirdikleri faaliyetler bütünü yaşamlarının büyük bir kısmını işgal etmektedir. Bağ bozumu öncesinde köy halkı büyük bir özenle bağ bozumu için hazırlanır. Berber köye çağrılarak bütün köy halkı tıraş olur. Bağ bozumundan bir gün önce herkes sudan geçer ve paklanır. Kadınlar türlü yiyecekler hazırlarlar. Bağ bozumu törenleri kitapta sayfalarca anlatıma girer. Halka olup lokma yeme ve alevi duaları bağ bozumu törenlerine renk

katar. "Bismişah! Allah Allah!" deyip üzümleri kırarlar ve halka olup lokma paylaşırlar. Ancak bu arada gerçekleştirdikleri şenlik onlar için son derece eğlendiricidir ve köylünün yaşamına renk katar. Köyde bu eğlencelerin mimarı köylünün kaçık gözüyle baktığı Kır Abbas'dır. Köyde adeta meddahvari tarzda ve üslupta faaliyetler gerçekleştirir. Kendi oyununu kendi yazmakta ve tek başına oynamaktadır. Ancak bağ bozumu esnasında oynadığı oyuna köy delikanlılarını da ortak eder. Yedi delikanlı seçer ve bu delikanlılara özel kostüm tasarlar. Bu kostümü kuşak, kama, tüfek tamamlamaktadır. Delikanlılar bağların girişinde yere yatıp bekleyeceklerdir. Bu oyunun düzenleyicisi Kır Abbas ise kırmızı yelek giyer, şal kuşak kuşanır ve oyunun paşası rolünü üstlenir. Kullanılmamış bir ekmek aktaracından oluşan kılıcı beline sokar ve bir atın üzerine biner. Sağında ve solunda yaya olarak kırmızı yelek ve tüfekleriyle köy muhtarı Battal ve köy eğitmeni Rıza yürümektedir. Bağ bozumu için bağlara yürüyen köylüler bağların girişine vardığında yere yatmış özel kostümlü ve tanınmaz haldeki delikanlılarla karşılaşır. Delikanlılar tüfekleriyle ayağa kalkar ve bağın kapısını sınıksız tutar ve tüfeklerini de gelen kalabalığa doğrulturlar. Oyunun paşası Kır Abbas bağa giriş için delikanlılarla pazarlığa tutuşur. Hiçbir şeyi kabul etmeyen delikanlılar bağın kapısını açmak için kız ister. Topluluk içinden kızlar seçilir ve bağın kapıları açılır. Kızlar ve oğlanlar eşlenerek bağın iki yanına dizilir. Delikanlılar daha önceden hazırladıkları salkımları kızlara sunarlar Kızlar salkımları göğüslerine kaldırırlar. Oyunun paşası Kır Abbas bağ bozumunun başladığını yüksek sesle duyurur ve bağ bozumu başlar. Bu eğlencenin sonunda da lokma paylaşırlar. Tüm bu etkinliklere dualar, türküler ve maniler eşlik eder. İş bununla bitmez. Bir de saç kılma töresi vardır. Bağcılık töresinde ilk üzüm yenmez, ilk üzümü saçmak gibi bir töre mevcuttur. Ancak Kır Abbas kendi ifadesiyle bu töreyi kitabına uydurur ve ilk üzümün bir kısmını köylüye bir kısmını saçmaya ayırır. Tören bununla da bitmez. Akşam tekrar cem olurlar, semalar, turna dansları birbirini izler.

Bütün bu törenler esnasında dinsel türküler, maniler, tekerlemeler romana montaj tekniği ile girer. *Kaplumbağalar* romanı türkü formu açısından da oldukça zengin bir romandır. Bir Alevi köyü olan Tozak'ta geçen *Kaplumbağalar'da* genellikle dinsel nitelikli alevi türkülerini romana girer. Yazar romanda "Alevi-Bektaşî halk edebiyatından". (Ersever, 2005:118) geniş ölçüde faydalanmıştır. Bağ bozumu esnasında, düğünlerde saz ve şarap eşliğinde dinsel türküler söylenir: "Odanın içini yas gibi bir ezgi doldürmüştü. Bir ara, üvey ana elinden zar ağlamış çocuğun kendini kayadan atıp ölmesini söylediler. Sonra, "Dooost!...Dooost!...Dooost!... diye bir türküye geçtiler. Türkünün coşkun yerlerinde Zekeriya kendisi de söylüyordu. Dinsel türkülerle sıra gelince odadakiler toparlandı..."

*Kerbela çölünde kumrular öter
Canlar şehit olmuş yan yana yatar
Yeter ya Muhammet Alim gel yeter
İzler kayıp olmuş yollar dolaşmış.* (Baykurt, 1967:70)

Halk kültürüne ait olan her söyleme tarzını *Kaplumbağalar* romanında kullanan yazar halk kültüründe önemli bir yere sahip olan manileri de romanında kullanılır. *Kaplumbağalar* romanında Aleviler lokma yeme ve koç katımı töreni esnasında türküler ve maniler söylerler.

*Karanfili oyduydum
İçine gül koyduydum
Yetiş Haydarı sultan
Yarı kendime uydurdum* (Baykurt,1967:230)

Bütün bunların ötesinde son derece renkli yaşamlarının içinde Alevilerin en büyük özelliği dürüst olmaları ve yalan söylememeleridir. "*Alevilerde yalan yoktur* (Baykurt,1967:270) Hatta Alevilerin mahkemeye çok işleri düşmez. Çünkü Dedeler gelerek yemin verir, değnekten atlatır, hak sorar. Anlaşmazlıkları bir gecenin içinde çözer, küsleri barıştırır köyden giderler. (Baykurt,1967:82) Dedelik kurumu adeta onlar için hukuki bir düzen anlamını taşımaktadır. Yazar böylelikle romanda Alevilikteki dedelik kurumunu da kullanmış olur.

Aleviler son derece misafirperver, sıcakkanlı insanlardır. Konuk kavramı onlar için büyük önem arzeder. Köye dışarıdan gelen misafirler için konak töresi uygulanır. Köyde bulunan her ev, sırayla ya bir gün, ya da bir öğün yemek verir. Ya konuklar yemeğin verildiği eve gider, ya yemekler konukların bulunduğu odaya sinilerle taşınır. (Baykurt,1967:265)

Bütün bu renkli yaşam tarzına rağmen, ilkeliklerini ve geri kalmış tüm yaşam koşullarını sorgulayan romanın marjinal tiplemesi Kır Abbas Alevi toplumunu miskince yaşadığından ötürü eleştirir. Romanın baş kişisi Kır Abbas Aleviler üzerine çöken miskinliğin tarihi ve dinsel kökenlerini sorgular. Mezarlığa yolu uğrayan Kır Abbas'ın ölümlerle söyleşmesi bu konu ile ilgilidir: "*Heçbirinizin aklına köye bir bağ dikmek, bostan*

ekmek gelmemiş: Yüzyılları, Hasan Üseyin efendilerimizin öcüyle mi tükettiniz? Neydi bu dağ gibi miskinlik?" (Baykurt,1967:148)

Kaplumbağalar romanında dışarıya kapalı, yoksul ama mutlu, tüm köylünün ağzının birleşmiş olduğu, gelenek ve göreneklerine son derece bağlı bir Alevi köyü ve Aleviler romana hayat verir. Yazar romanına hayat veren Aleviler aracılığıyla okura Alevilerin zengin kültürünü ve birbirine kenetlenen, dışarıya kapalı yaşam öyküsünü sunar.

YARIM EKMEK

Fakir Baykurt Anadolu köylüsünü yalnızca Anadolu'yu mekan tutarak anlatmaz. Yazarın kurgusunu Almanya'daki Türklerin oluşturduğu, mekanı Almanya olan birçok hikaye ve romanı mevcuttur. Almanya romanları içerisinde Alevilerin romanın kişiler kadrosunu renklendirdiği görülür. Bu eserlerde hoşgörüyeye dayanan Alevi dünyası Fakir Baykurt'un zengin roman çeşitliliği içerisinde yer alır. Yazarın Duisburg Üçlemesi adını verdiği kitapların sonuncusu olan *Yarım Ekmek* adlı roman 1997 yılının Mart ayında yayınlanmıştır. Mustafa Şerif Onaran "Fakir Baykurt' un Evinde" adlı yazısında Fakir Baykurt' tan üçlemenin son romanının adını "Almanya'da Bir Mezar" koymayı düşündüğünü, Türk Dili Dergisi'nde yayınlanan "Gömüt" adlı -aynı zamanda film yapılma teklifi aldığı- öyküsünden yola çıkarak yazacağını nakleder. (*Andaç,1997:172*)

Kamil Aydemir'le 1988'de yaptığı ölümünden sonra yayınlanan bir söyleşide "Göçmen, göçmenlik duygularını söküp atamayınca duvara çivi bile çakamaz. Çakmalıdır oysa." (*Pultar, Sünter, 2002:335*) diyen yazar Türk işçilerine kalıcılığın kaçınılmaz olduğunu vurgulamak üzere çivi çakmanın çok ötesinde uğraş önerileri getirir. Bu romanda da gurbetçilere bu önerilerden biri teklif olarak sunulur.

Duisburg Üçlemesi'nin sonuncusu olan *Yarım Ekmek*'te bir yaşlı kadın aile ilişkileri içinde ele alınır. Ataerkil aile düzenini korumaya çalışan bu kadın kocasının mezarını Almanya'ya taşıyacak kadar aykırı bir eylemi gerçekleştirmeye çalışarak marjinal bir davranış biçimi sergiler.

Fakir Baykurt'un köy romanlarında mevcut olan Irazca ve Uluguş tipi *Yarım Ekmek* romanında Kezik Acar olarak romanın dünyasına girer. Kezik Ana 1959'da ve 1970'lerde yazarın romanlarına hayat veren *Yılanların Öcü* ve *Tırpan* romanlarındaki unutulmaz kadın tiplmeleri olan Irazca ve Uluguş'un mirasını devralmış bir kadının etrafında örülen olayların romanıdır. *Yarım Ekmek*'teki Kezik Ana, *Yılanların Öcü*'ndeki Irazca Ana'nın Almanya'ya göç etmiş versiyonu gibidir. Yazarın diğer yaşlı köy kadınları gibi Kezik Ana da geçimsiz, hatta biraz da kaçıktır. "*Almanya'da yaşamaya uyumlu,ama geçmişine bağlı*" (*Baykurt, 2007:37*) dir. Romanın baş kişisi Kezik Ana, kocası demiryolcu Mustafa'nın bir tren kazasında hayatını yitirmesinin ardından yetim kalan üç

çocuğunun nafakasını temin edebilmek için Almanya'ya göç eder. Zaman içinde çocukları büyüyen ve Almanlarla evlilik yapan Kezik Ana'nın ailesi Alman ve Türk'ten oluşan karma bir aile haline dönüşmüştür. Kalıcı olmaya karar verdiğinde ölüsünü de gömerek yaşanan toprağı daha fazla benimsemek ister. Bunun bir sebebi de Almanya'da yaşamak zorunluluğu oluştuktan sonra ölmüş koca demiryolcu Mustafa'nın Kezik Ana'nın düşlerini esir almasıdır. Demiryolcu Mustafa her gece rüyalarına girmekte ve onu Almanya'ya aldırmasını söylemektedir. İşte bu düş ve onu takip eden düşler Kezik Ana'nın yaşantısını yalınlaştırır. Tıpkı Forster'ın yalınkat roman kişileri (*Forster,1982:108*) gibi hayatı tek bir cümleden ibaret olur. Türkiye'de yatan kocasının mezarını açtırıp kemiklerini Almanya'ya getirecek ve Almanya'da henüz mevcut olmayan Türk mezarlığına defnedecektir. Bunun sonrasında Kezik Ana'nın her anı ve her davranışı kocasının kemiklerini Almanya'ya getirmek amacına yönelir. Kocasının mezarını Anadolu'dan Avrupa'ya taşımak için olağanüstü bir mücadele içine girer. Kezik Ana bir dizi uğraştan sonra kocasının kemiklerini Almanya'da ayırttığı mezar yerine getirtir ve Almanya'da kalıcı olduğunu Alman ve Türk kamuoyu önünde adeta onaylatır.

Yarım Ekmek romanında Anadolu'dan Avrupa'ya göç etmiş bir Alevi ailenin bakışıyla olayları seyreden okur, *Kaplumbağalar* romanındaki törelere son derece bağlı yaşam şartlarından uzaklaşıp modern bir Alevi ailesinin yaşamına tanıklık eder. Sosyal yaşam, adet, gelenek görenek ve ritüeller *Yarım Ekmek* romanında mevcuttur hiç kuşkusuz ancak yazar daha ziyade roman kişilerinin karakter özelliklerine dayalı olarak okuru Alevi yaşantısının içine çeker. Romanın marjinal karakteri Kezik Ana çocuklarının özel yaşamlarına saygılı olması ile aşırı bir hoşgörü örneği sergiler. Kızının Alman sevgilisinin evine gelmesine müsaade eder. Oğlu Halil ve sevgilisi Petra'ya karşı da son derece hoşgörülüdür. Romanda Kezik Ana'nın kızı Ayşe olabildiğince özgür bir genç kız olarak dikkat çeker. Sahibi olduğu aile Almanya'daki diğer Türk aileleri gibi baskıcı bir aile değildir. Kuralları, gelenekleri, adetleri olan bir ailedir ancak aile fertleri bireysel anlamda özgürdür. Kezik Ana'nın kızı Ayşe okul arkadaşı Alman Detlef'e aşık olduğunda hemen bunu ailesine açar. Anası biraz öfke, biraz kızgınlık duysa da kızının içtenliği karşısında ses çıkaramaz. Ağabey ise kızkardeşine güven duyar. Hatta sokakta olmamak koşuluyla sevgilisi ile öpüşmelerine izin vererek Ayşe'yi hem şaşırtır hem de mutlu eder. Romanda Kezik Ana'nın oğlu ve damadı Halil ve Haydar ise hayata karşı tutucu bir davranış içine girmezler, son derece hoşgörülüdürler. Halil bir Alman kızı ile nikahsız yaşar. Ayrıca kız kardeşini de erkeklerle arkadaşlık konusunda sıkmaz. Evin damadı Sivas'lı Haydar saz çalar ve çok deyiş bilmektedir. Zaten evliliği de sazının marifetiyle gerçekleştirmiş, saziyle hayran bıraktığı Kezik Ana'nın kızı Emine'yle evlenmiştir.

Yarım Ekmek romanında Alevilerin sosyal yaşantısında şarap ve saz çok büyük önem arzeder. İnsanlar bir araya gelip aş döker, lokma paylaşır, şarap içer ve saz eşliğinde eğlenirler. Alevi evinde konuklar şarapla ağırlandırılır. Romanın Kezik Ana'sı "Kezik Abla'nın evine gittik de şarap içmedik demesinler. Alevi evinde şarap içilmemiş olmaz." (Baykurt, 2007:52) diyerek konukları için en özel şaraplardan ısmarlar. Ölünün ardından yenen yemeğe de şarap eşlik eder. Kezik Ana'ya göre şarap günah değildir. Bilakis şarabın sofrada bekletilmesi günahtır.

"Kezik, "Ama sofrada şarabın bekletilmesi günahtır oğlum!" dedi, elini bardağa uzattı.

"Kimi de bunun kendini günah sanır...".

"Hayır; kendisinin günah olduğu yanlış! Sofrada bekletilmesi günah."

"Öyleyse hemen içelim! Ben günahattan korkarım!" (Baykurt, 2007:256)

Roman da zaten şarabın haram olmadığını ifade eden sözlerle sona erer. Kezik Ana'nın şu sözleriyle yazar romana son noktayı koyar. "Sofular haram demiş hepinize helal olsun"(Baykurt, 2007:363) Romanın ana karakteri Kezik Ana'ya göre bunun sebebi Alevilerin geniş görüşlü yaşamı tercih etmiş olmalarıdır: "Müslümanlıkta bizim Alevi kolumuz, geniş davranışlıdır. Kadınıımız erkeğimiz birlikte içeriz. Her yıl harmanlar kalkınca içeriz. Koçlar katılınca içeriz. Bağlar bozulup pekmezler kaynatılırken, üzümler sıkılıp yeni şaraplar küp lenirken içeriz. (Baykurt, 2007:80) Ancak yazarın bakış açısıyla bunun sebebi Müslümanlığın ezilen kolundan gelmelerinde aranmalıdır. Bunu yazar anlatıcı anlatıma girerek sık sık vurgular. Bu sebepten de Alevilerin birçoğu yeni düşünüş ve davranışlara açıktır. Yazar romanın gelişen olay örgüsü içinde alevi Sünni ayrışmasının sebebini de bir Sünni imamın sözcülüğünde tahlil ettirir: "Sizler gerçi Alevi dindaşlarımızızınız; ama hepimiz Hazret-i Kuran'a inanıyoruz. Sizin çok sevdiğiniz Hazreti Ali, Hazreti Muhammet Efendimiz'in damadı olur. Hazreti Hasan ile Hüseyin de o kutsal insanın torunlarıdır. Başlangıçta bir ayrılık yoktu. Ayrılığı sonradan çıkarıp bizi parçaladılar. Düşmanlarımızın kolay yutacağı lokmalar haline getirdiler." (Baykurt, 2007:125)

Romanın en önemli özelliklerinden biri de tematik anlamda yaslandığı ölüm karşısında insanların kaygısız duruşları ve rahatlıklarıdır. Roman kişilerinin söylemlerinde ölüm sonsuz bir uyuma ve rahattır. Ölüme dair son derece doğal söylemler insana ölümün sonsuz bir özgürlük olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Ölüm de yaşam gibi düşünülmelidir. Roman baştan sona 20 yıllık bir ölünün kemiklerinin Anadolu'dan Avrupa'ya nakledilmesi macerası üzerine kurulur. Kezik Ana roman boyunca öldüğünde yatacağı yeri bilmek istediğini söylemektedir. Öldüğünde kocasının yanına

uzanacak ve daha sonra isterse çocukları sıra ile yanına uzanacaktır. Anlatım bu denli doğaldır. Kezik Ana kocasının kemiklerini Almanya'ya taşıdıktan sonra evde bir gece kemiklerle baş başa kalır ve kemiklerle konuşur. Bir ölünün kemikleri ile bir arada bulunmaktan dolayı bir ürperme duymaz, aksine haz duyar, son derece rahat ve mutludur.

Romanda olay örgüsü yıllar önce ölmüş eşine son derece büyük sevgi duyan Kezik Ana'nın eşinin kemiklerini Almanya'ya taşıma macerası üzerine kurulur. Alevi bir ailenin kızı -Kezik- ile Sünni bir ailenin oğlu -Mustafa- arasında kutsal bir sevgi oluşur. Bu sevgi o denli kutsanmıştır ki ölüm bile onları ayırmaz, ayrı kalmalarına müsaade etmez. Kezik Ana, her engeli aşarak kocasının kemiklerini Almanya'ya taşıyana kadar hayatı tek bir cümlede yoğunlaşır. Yazar Alevi ve Sünni aileden gelme iki insan arasında olağanüstü bir sevgi yaratarak Alevi Sünni ayrılığını aşkı kullanarak yok etmek ister gibidir. Bu insanlar yalnızca birlikte yaşamak değil öldükten sonra da aynı toprak parçasında uyumak istemektedirler.

Sonuç

Fakir Baykurt'un Alevi dünyasını romanının merkezine oturttuğu bu iki eserde, gelenek görenek ve ritüeller çok canlı olarak yansıtılmıştır. Romanların dokusunda Alevi kültürüne ait öğeler önemli yer tutar. Yazar insanları Alevi Sünni diye sınıflara ayırmak taraftarı değildir. Aksine Alevi yaşantısını renkli hayat öykülerinden dolayı Sünni yaşantısına yeğler.

İkinci romanda ise bunu aşkı kullanarak ortadan kaldırmak ister Alevi ve Sünni iki insanı ölesiye birlikte olmalarını sağlamak suretiyle arada bir fark olmadığını altını çizer. Aşkın, sevginin her türlü engeli aşacağını vurgular.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Şerif (1984). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yayınları.
- Andaç, Feridun (1997). *Aydınlanmanın Işığında Sanat İnsanlarımız III Fakir Baykurt*, İde Yayınları.
- Aytaç, Pakize (2008). "Alevî-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 46(131-152).
- Aytaç, Gıyasettin (2012). Cumhuriyet Devri Türk Romanında Alevîlik Algısına Yönelik Tespit ve Yorumlar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 64
- Baykurt, Fakir (1967). *Kaplumbağalar*, Remzi Kitabevi
- Baykurt, Fakir (1971). *Kaplumbağalar*, Remzi Kitabevi

- Baykurt, Fakir (1977). "Romancının Çalışması, *Türk Dili*, Mart 1977
- Baykurt, Fakir (2000). *Özyaşam 5, Bir TÖS Vardı*, Papirüs Yayınları.
- Baykurt, Fakir (2002). *Özyaşam 7, Siladan Uzakta*, Papirüs Yayınları.
- Baykurt, Fakir (2007). *Yarım Ekmek*, Literatür Yayınları
- Erseven, İlhan Cem (2005). *Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler*, İstanbul: Alev Yayınları,
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (2012). *Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Forster, E.M.(1982). *Roman Sanatı*, çev: Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yayıncılık
- Karabela/Şermet, Sevim(2007). *Fakir Baykurt Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Pultar,Gönül; Sünter, Selim (2002). *Fakir Baykurt' u Anarken Kardeşim Yaralısın*, Tetragon Yayınları.
- Stevick, Philip (1988). *Roman Teorisi*, çev: Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, Alemdar (1992). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara: Günce Yayınları